

УДК 097(438)(092):027.54(477.411)НБУВ

Тетяна Якубова,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник НБУВ

Атрибуція книжкових знаків на книгах Яна Снядецького (за матеріалами фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ)

У статті досліджено книги Я. Снядецького із фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проаналізовано видання з дарчими написами вченого для бібліотек Кременецької гімназії й Кременецького ліцею, а також книгознавчі матеріали для атрибуції його автографів.

Ключові слова: Я. Снядецький, книжкові знаки, книжкова культура, бібліотечні фонди, дарчі написи, атрибуція

Постановка проблеми. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у кількох колекціях зберігаються книги з дарчими написами Я. Снядецького (1756—1830) — польського вченого-енциклопедиста, астронома, математика, філософа, педагога, професора, ректора Віленського університету. Вивчення та атрибуція цих рукописних пам'яток є актуальним дослідницьким завданням, оскільки значна частина видань із бібліотеки Я. Снядецького, що тривалий час залишалися поза науковим обігом, нині становить цінне джерело історії вітчизняної книжкової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію побутування літератури з особистої колекції Я. Снядецького досліджувала книгознавець Т. Мяскова. У статті "Бібліотеки Імп. Віленського університету та Імп. Віленської медично-хірургічної академії (історія заснування, шляхи надходження до фонду бібліотеки Імп. Університету Св. Володимира та подальша доля)" авторка доводить, що до бібліотечного зібрання київського Університету Св. Володимира значна частина книг потрапила із Віленського університету та Віленської медико-хірургічної академії [1].

Дослідниця зазначає, що бібліотека Віленського університету на початку 1830-х рр. була універсальною за складом, а у процесі формування її фондів вагому роль відіграли приватні книжкові колекції, подаровані професорами Л. Боянусом та Я. Снядецьким.

Бібліотека Віленської медико-хірургічної академії 1835 р. також отримала в дар колекцію колишнього ректора Віленського університету, члена-кореспондента Петербурзької академії наук Я. Снядецького: майже 700 томів видань XVI—XIX ст. з історії, філософії, класичної філології, теології, мовознавства, природничих наук, надрукованих латинською, польською, французькою, російською, німецькою, англійською мовами.

У статті "Провенієнції на книгах з історико-культурного фонду "Віленська медико-хірургічна академія" Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з вивчення історії формування фонду Наукової бібліотеки академії" Т. Мяскова також зауважує про надходження літератури від професора Віленського університету Я. Снядецького. Подаровані видання містять чотири види його власницьких знаків. Найпоширеніший із них — шрифтовий екслібрис у

формі овальної печатки з написом "Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADACKIEGO 1830", котрий часто доповнюють і рукописні екслібриси — автографи дарувальника: "Joannis Sniadecki", "John Sniadecki", "Jean Baptiste Sniadecki". На багатьох примірниках уміщено кілька видів власницьких знаків [2].

Бібліограф М. Алексєнко у статті "Книги из коллекции Яна Снядецького в библиотеке Ришельевского лицея: к истории формирования лицейского собрания" дослідила видання, які зберігаються у фондах бібліотеки Одеського національного університету [3]. Авторка виявила та описала книжкові знаки польського науковця, зокрема овальні печатки з написом "Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADACKIEGO", рукописні екслібриси "Joannis Sniadecki", "John Sniadecki", "Jean Baptiste Sniadecki". Всі видання з овальною позначкою Я. Снядецького на титульній сторінці мають печатку "BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS". У бібліотеці Ришельєвського ліцею виявлено 20 видань у 29 томах із книжковими знаками бібліотеки вченого.

Значна частина наукової спадщини Я. Снядецького дійшла до сьогодення в рукописному вигляді. Оригінальні матеріали, які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ, Ф. І, № 6168), досліджував математик та книгознавець Я. Матвіїшин. Зокрема, у статті "Nieznane polonika w Centralnej Bibliotece Akademii Nauk USRR w Kijowie. I. Rękopisy Jana Śniadeckiego. II. Rękopisy Stefana Stubielewicza (Неизвестные польские документы в Центральной научной библиотеке АН УССР в Киеве)" [4] він зауважував, що рукописи польського професора потрапили до Києва у XIX ст. після закриття Віленської медико-хірургічної академії. В рукописному зібранні зберігаються фрагменти окремих ненадрукованих робіт Я. Снядецького, його кореспонденція, конспекти й нотатки. Значна частина рукописів — чорнові та відредаговані варіанти надрукованих праць. Хронологія матеріалів охоплює краківській та віленський періоди діяльності науковця, а тематичний спектр — математику, астрономію, фізику, філософію, педагогіку, мовознавство, літературу, логіку, історію науки, архітектуру, метеорологію. Автор робить висновок, що зазначені рукописи й досі становлять дослідницький інтерес, оскільки відрізняються від друкованих праць ученого.

Роботи Я. Снядецького у фондах Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ) досліджувала книгознавець К. Тараманова у праці "Польська книга XVI—XVIII ст. у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка як джерело інформації про історію, культуру Польщі: Путівник по фонду". У ХДНБ зберігаються такі видання вченого: "Географія або математичний та фізичний опис Землі" (Sniadecki Jan. Geografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi. — Wilno, 1809. — ХДНБ. № 707747) та "Різні твори" (Sniadecki J. Pisma rozmaite. — Wilno, 1818—1822. — ХДНБ. Т. 3. — № 818254; Т. 4. — № 818338) [5].

Біографії Я. Снядецького присвячено польські наукові праці: М. Baliński "Pamiętniki o J. Śniadeckim, jego życiu prywatnym i publicznym i dziełach jego" (Wilno, 1864—1865); М. Straszewski "J. Śniadecki. Jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce" (Kraków, 1875); L. Świeżawski "J. Śniadecki. Jego życie i działalność naukowa" (Petersburg, 1898. "Życiorysy Sławnych Polaków" nr. 6); S. Brzozowski "J. Śniadecki. Życie i dzieła" (Warszawa, 1904 "Książki dla Wszystkich" nr. 169); S. Dür "O J. Śniadeckim" (Warszawa, 1956. "Wiedza Powszechna"); М. Chamcówna "J. Śniadecki" (Kraków, 1963. "Universitatis Jagellonica" nr. 5).

Мета статті — дослідити у книгознавчо-історичному ракурсі науковий доробок Я. Снядецького у фондах вітчизняних бібліотек, зокрема відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ян-Баптист-Владислав Снядецький як знаний представник польського Просвітництва залишив цінну наукову спадщину у різноманітних галузях знань. Його наукова, педагогічна та суспільна діяльність тісно пов'язана з університетом та обсерваторією у Вільно (Вільнюсі), Петербурзькою академією та Кременецьким ліцеєм.

Діапазон наукових пошуків Я. Снядецького був доволі широким: астрономія, математика, фізика, географія, філософія, педагогіка, література, мовознавство [4], про що свідчать його відомі праці "Rachunku algebraicznego teoria" (1783), "Geografia, czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi" (1804), "Rozprawa o Koperniku" (1802), "O rachunku losów" (1817), "Trygonometria kulista analitycznie wyłożona" (1817), "O pismach klasycznych i romantycznych", "Dziennik Wileński" (1819), "Filozofia umysłu ludzkiego" (1821).

У загальному та природничому відділах бібліотеки Віленської медико-хірургічної академії, література якої зберігається у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ, виявлено 158 видань із власницькими знаками науковця, поміж них — 75 книг із печаткою та автографом, 36 — з автографом, 47 — із печаткою.

Бібліографічні описи книг Я. Снядецького, переданих до бібліотеки академії, містяться в документі з фондів Інституту рукопису НБУВ: "Книга для записування поступаючих сочиненій в библиотеку Виленской медико-хирургической Академии — 548 с." (ІР НБУВ, Ф. 1. 6446). Назви рукописів наведено в документі з фондів Інституту рукопису НБУВ: "Список рукописей, переданный из библиотеки Императорской

Виленской медико-хирургической академии в Университет Св. Владимира — 11 с." (ІР НБУВ, Ф. VIII. 3399).

На початку XIX ст. видання Я. Снядецького потрапили до бібліотек Києва, зокрема Київської духовної академії (КДА). Про це свідчить записка її інспектора архімандрита Смарагда до правління від 4 лютого 1825 р. (документ зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ). Дописувач, зокрема, зазначав, що фонд польської літератури в бібліотеці Київської духовної академії незначний, однак студенти можуть працювати з навчальною літературою польською мовою, придбаною коштом закладу. Архімандрит звертався з пропозицією закупити у книготорговця Станіславича польські книги Я. Снядецького: "Pisma Rozmaite" (чотири томи за ціною 24 руб.), "Rozmowy i Podroze Oysa z dwoma synami" (один том, 12 руб.), "Nauka Chrzescianskiy Katolickiey Religii" (у чотирьох частинах, 18 руб.), Jacubowicza "Grammatyka języka Polskiego" (два томи, 6 руб.). Факт надходження цих видань до фондів КДА письмово засвідчив бібліотекар закладу ієромонах Іустін [6].

Я. Снядецький, колишній випускник Краківського університету, а від 1806 р. — професор вищої математики та астрономії Віленського університету, згодом його ректор, сприяв становленню та розвитку Кременецької гімназії (від 1819 р. — Кременецького ліцею). Саме Віленський університет опікувався навчальним процесом цих закладів освіти, а Я. Снядецький докладав чимало зусиль для створення гідних умов для студентів і викладачів [7]. Зокрема, професор передав бібліотекам гімназії та ліцею примірники своїх видань із дарчими написами. Авторка пропонованої статті дослідила ці книги для виявлення та атрибуції книжкових знаків.

Для підтвердження автентичності автографів Я. Снядецького на літературі із зазначених фондів НБУВ використано статтю "Autograf" із першого тому "Енциклопедії" С. Оргельбранда, в якій уміщено друковану копію автографа вченого [8]; матеріали з одеського альбому-каталогу "Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки" [9], що містить світліни власницьких записів Я. Снядецького на виданнях із фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: "Jean Baptist Sniadecki", "Joannis Sniadecki", "John Sniadecki"; документи фонду Осолінських із Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: Фонд 5. Опис 2. Справа 1626. "Sniadecki Jan. List do Ksawerego Wiesilowskiego 1830. — 18.10.1830 р. — 1 s.". Авторка також використала матеріали фондів Інституту рукопису НБУВ: фонд XXIV, колекція історичних документів "Уманська збірка", де зберігається атрибутований автограф Я. Снядецького [10].

На підставі аналізу фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ розглянемо докладніше примірники книг Я. Снядецького, подаровані бібліотекам Кременецької гімназії та Кременецького ліцею. Видання "Żwot literacki Hugona Kołłataia z opisaniem Stanu Akademii Krakowskiey, w jakim się znajdowała przed rokiem Reformy 1789" [11] зберігалось в колекції бібліотеки Університету Св. Володимира (фото 1).

Фото 1. Автограф Я. Снядецького на книзі: Sniadecki J. *Żwot literacki Hugona Kollatja z opisaniem Stanu Akademii Krakowskiej, w jakim się znajdowała przed rokiem Reformy 1789* / J. Sniadecki. — W Wienie Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego Typografa Uniwersytetu, 1714. — 144 s.

Цей факт підтверджує печатка на титульному аркуші: "Библиотека Императорского Университета Св. Владимира", "Bibliotheca universitatis St. Vladimiri". У нижній частині титульного аркуша розміщено дарчий напис автора для бібліотеки Волинської (Кременецької) гімназії, зроблений чорними чорнилами: "Bibliotecz Gimnazium Wolynskiego ofiaruie Autor". Книга має м'яку рожеву оправу, якій бракує першої частини. На титульному аркуші зверху наведено шифр "Крем 2246". На другій частині оправи зверху розміщено білу чотирикутну наліпку з написом "Сг 2246". Аркуші книги пошкоджені.

Видання Я. Снядецького "Trygonometria kulista" також зберігалось у фонді бібліотеки Университету Св. Володимира [12], про що свідчать печатки на титульному аркуші. На першій сторінці чорними чорнилами зроблено дарчий напис автора для бібліотеки Кременецького лицю: "Bibliotecz Liceum Krzemienieckiego Autor ofiaruie" (фото 2). Оправа книги — з картону коричневого кольору, на її другій частині — чотирикутна біла наліпка з шифром "Сг 2842". Форзац жовтий, містить написи олівцем та чорними чорнилами "Крем 2842", "2842". На корінці в червоному полі наведено назву книги.

На титульному аркуші іншого видання праці "Trygonometria kulista" (Сг. 2569) досліджено напис, зроблений чорними чорнилами для бібліотеки Кременецької гімназії: "Do Biblioteki Gimnazium Krzemienieckiego od Autora" [13]. Книга в м'якій зеленій оправі.

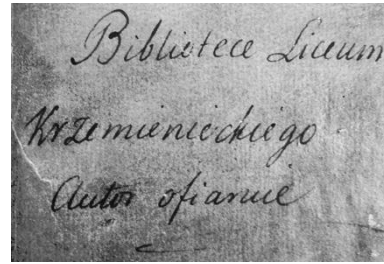

Фото 2. Автограф Я. Снядецького на книзі: Sniadecki J. *Trygonometria kulista analityczne wyłożona. Z przystosowaniem do rozmiaru ziemi i do zadań astronomicznych* / J. Sniadecki. — W Wilnie i Warszawie Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego Imperator. Wilen. Uniwer. Typografa, 1820. — 167 s.

Праця "Jeografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi" містить три великі ілюстрації [14]. У нижній частині титульного аркуша чорними чорнилами зроблено дарчий напис для бібліотеки Кременецької гімназії: "Autor ofiaruie Bibliotecz Gimnazium ... w Krzemieńcu". На титульному аркуші — шифр "Reg. X. 234". Книга без оправи, аркуші пошкоджені.

Назви видань Я. Снядецького увійшли до третього тому друкованого каталогу книг Университету Св. Володимира "Каталог книг бібліотеки Императорского Университета Св. Владимира. Т. III. (H-L) Catalogus librorum bibliothecae Caesariae universitatis S. Vladimiri T. III. H-L" (Київ, 1855—1856).

У фонді літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ також зберігається праця польського історика М. Балінського "Pamiętniki o Janie Sniadeckim jego życiu prywatném i publicznem i dziełach jego" (Із пол. В 2129/1) [15]. Автор висвітлює біографію Я. Снядецького й наголошує, що на посаді ректора Віленського университету він повсякчас піклувався про збільшення фондів бібліотеки закладу. На титульній сторінці розміщено овальну фіолетову печатку "Бібліотека Кам.-Подільського Державного Національного Университету".

Висновки. Приватна бібліотека Я. Снядецького є цінною історико-культурною пам'яткою й зразком зібрання дослідника точних наук кінця XVIII — початку XIX ст. Ці видання містять унікальні книжкові знаки, вивчення яких становить **перспективу** подальших книгознавчих досліджень.

Список використаної літератури

1. Мяскова Т. С. Бібліотеки Імп. Віленського университету та Імп. Віленської медично-хірургічної академії (історія заснування, шляхи надходження до фонду бібліотеки Імп. Университету Св. Володимира та подальша доля) / Т. С. Мяскова // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-історичному просторі : матеріали конференції, присвяченої 85-річчю Музею книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького (Одеса, 25—27 вересня, 2007 р.). — Одеса, 2008. — С. 108—119.
2. Мяскова Т. С. Провенієнції на книгах з історико-культурного фонду "Віленська медико-хірургічна академія" Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з вивчення історії формування фонду Наукової бібліотеки академії / Т. С. Мяскова // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2016. — Вип. 20. — С. 175—190.
3. Алексеенко М. В. Книги из коллекции Яна Снядецкого в библиотеке Ришельевского лицея к истории формирования лицейского собрания / М. В. Алексеенко // Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — Одеса, 2011 — Том 12, випуск 1/2 (5/6). — С. 177—196.
4. Matwiiszyn J. Nieznane polonika w Centralnej Bibliotece Akademii Nauk USRR w Kijowie. I. Rękopisy Jana Sniadeckiego. II. Rękopisy Stefana Stubieliwicza (Неизвестные польские документы в Центральной научной библиотеке АН УССР в Киеве) / Jaroslaw Matwiiszyn (Я. Матвишин) // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. — Warszawa, 1978. — Т. 23. — № 2. — S. 449—464.
5. Польська книга XVI—XVIII ст. у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка як джерело інформації про історію, культуру Польщі: Путівник по фонду / Уклад. К. Д. Тараманова. — Харків, 2001. — 45 с.

6. *IP НБУВ*, Ф. 160, № 2608. Архів Київської духовної академії. Дело о приобретении книг для библиотеки Киевской духовной академии. 23 декабря 1824 г. — 12 января 1826 г., 5 февраля 1825 года № 50. В Правление Киевской Духовной Академии. От инспектора Академии Архимандрита Смарагда 4 февраля 1825. — 18 с.
7. *Ярмошик І. І.* Сторінки історії Кременецької гімназії у висвітленні професора Варшавського університету Теодора Вежбовського. — С. 3. — Режим доступу: www.staionline.org.ua (дата звернення 19. 03. 2019). — Назва з екрана.
8. *Orgelbrand S.* Encyklopedja Powszechna // Autograf. — Warszawa : Wydawnictwo najwyżej zatwierdzonego towarzystwa odlewni czcionek i drukarni S. Orgelbranda synów, 1898. — S. 607—610.
9. *Книжкові знаки* європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки : альбом-каталог / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка; упоряд.: О. В. Полевщикова, М. В. Алексєєнко, Г. В. Великодна; авт. передм. І. М. Коваль; відп. ред. М. О. Подрезова. — Одеса : Астропринт, 2017. — 164 с.
10. *Архіви*, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т рукопису; ред. кол.: Л. А. Дубровіна (голова), Г. В. Боржак, Н. М. Зубкова [та ін.]; автори-уклад.: О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова [та ін.]. — Київ, 2015. — 328 с.
11. *Sniadecki J.* Żwot literacki Hugona Kołłątia z opisaniem Stanu Akademii Krakowskiej, w jakim się znajdowała przed rokiem Reformy 1789 / J. Sniadecki. — W Wienie : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego Typografa Uniwersytetu, 1714. — 144 s.
12. *Sniadecki J.* Trygonometrya kulista analityczne wyłożona. Z przystosowaniem do rozmiaru ziemi i do zadań astronomicznych / J. Sniadecki. — W Wilnie i Warszawie : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego Imperator. Wilen. Uniwer. Typografa, 1820. — 167 s.
13. *Sniadecki J.* Trygonometrya kulista analitycznie wyłożona / J. Sniadecki. — W Wilnie i Warszawie : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego Imperator. Wilen. Uniwer. Typografa, 1817. — 60 s.
14. *Sniadecki J.* Jeografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi / J. Sniadecki. — W Warszawie w Drukarnie Xieży Poarów, 1804 — 480 s.
15. *Baliński M.* Pamiętniki o Janie Sniadeckim jego życiu prywatnym i publicznym i dziełach jego / M. Baliński. — Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1865. — T. I. — 919 s.

В статті досліджено книги Я. Снядецького з фонду відділу бібліотечних збірок та історических колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проаналізовано видання з дарственними надписами ученого для бібліотек Кременецької гімназії та Кременецького лиця, а також книговедческие матеріали для атрибуції його автографів.

Ключевые слова: книжні знаки, книжна культура, бібліотечні фонди, дарственні надписи, атрибуція

In the article presents the book information about the books of Jan Snyadetsky in the collection of the library collections and historical collections of the Institute of Book Studies of the Vernadsky National Library of Ukraine. Books with author's inscriptions for the libraries of the Kremenets gymnasium, the Kremenets Lyceum are marked. Presented bibliographic materials for the attribution of autographs by J. Snyadetsky.

Keywords: bookmarks, book culture, library collections, donative inscriptions, attribution

Надійшла до редакції 3 червня 2019 року

УДК 099.5:27-722.51](477)"10":811.161.2'04

Наталія Солонська,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ

"Слово про Закон і Благодать" митрополита Іларіона — пам'ятка книжно-літературної мови Київської Русі (до 175-річчя першого видання)

У статті здійснено спробу хронологічної атрибуції історії видання "Слова про Закон і Благодать" київського митрополита Іларіона залежно від руху книжної традиції від покоління до покоління й, відповідно, впливу часу, а також суспільного та політико-ідеологічного стану соціуму на цей діяхронічний процес, зважаючи на об'єктивну реальність, в якій перебувала Україна впродовж століть. Наголошено на потребі повернути увагу наукових кіл і свідомої громадськості до збереження пам'яток книжної культури та мови України.

Ключові слова: київський митрополит Іларіон, книжно-літературна мова Київської Русі, давньоруська книжність, "Слово про Закон і Благодать"

"Слово про Закон і Благодать" митрополита Іларіона (далі — "Слово") — це перлина давньоруської писемності XI ст., пам'ятка ораторського мистецтва й книжно-літературної мови Київської Русі, української богословської думки, що входить до золотого фонду національної літератури. "Слово" просякнута гуманістичними ідеями єдності всіх православних народів.

У 2019 р. виповнюється 175 років від часу першого видання цієї пам'ятки мистецтва слова, яке здійснив О. Горський (Іларіон "Слово о Законе и Благодати" // Горский А. В. Памятники времен великого князя

Ярослава. — Москва, 1844. — Ч. 2. — С. 206—207) і 35 років — від часу першої публікації ґрунтовного дослідження давньоруської пам'ятки, яке здійснив О. Молдован. Його монографію присвячено текстологічному й лінгвістичному вивченню 50-ти списків твору (Молдован А. М. "Слово о законе и благодати" Илариона (АН СССР, Ин-т рус. яз.; АН УССР, Ин-т языкознания им. А. А. Потебни. — Киев : Наук. думка, 1984). (У статті наводимо різноманітні варіанти написання твору, яким надавали перевагу автори.)